

Михал Павліч

Пряшівська універзіта в Пряшові/University of Prešov

Дві сторінки єдної творчости

Неодділность травмы і жывота в поезії

Юрка Харитуна

Abstrakt

Dwie strony jednej twórczości. Nierozdzielność traumy i życia w poezji Jurka Charytuna

Artykuł przedstawia kompleksową interpretację poezji Jurka Charytuna (1948–2024), jednego z najważniejszych przedstawicieli współczesnej literatury rusińskiej. Dotychczasowe odczytania jego twórczości koncentrowały się głównie na traumie związanej z przymusowym wysiedleniem mieszkańców Doliny Stariny podczas budowy zbiornika Starina, a jego poezję często określano mianem „lamentu rusińskiego słowika”. Niniejsze studium dowodzi jednak, że obraz ten ukazuje jedynie jeden z wymiarów jego dorobku. Odwołując się do pojęć pamięci zbiorowej i kulturowej, teorii traumy, poetyki przestrzeni oraz refleksji nad nostalgią, autor analizuje wiersze z tomów *Мої жалі* (Moje żale) i *Мої незабудкы* (Moje niezapominajki). Analiza pokazuje, że poezja Charytuna funkcjonuje zarówno jako medium pamięci kulturowej, jak i jako afirmacja życia: utrwala obrazy utraconej ojczyzny, a zarazem celebruje piękno prostych chwil i siłę codziennego istnienia. Trauma i miłość do codzienności jawią się tu jako dwa nierozdzielne aspekty jednego aktu twórczego, który – w kontekście literatury rusińskiej – stanowi wyraz oporu kulturowego oraz dziedzictwo kształtujące tożsamość.

Słowa kluczowe: Jurko Charytun, literatura rusińska, pamięć kulturowa, trauma, przymusowe wysiedlenie.

Abstract**Two Sides of a Single Creative Work: The Inseparability of Trauma and Life in the Poetry of Iurko Kharytun**

This article offers a comprehensive interpretation of the poetry of Iurko Kharytun (1948–2024), one of the most significant figures of modern Rusyn literature. Previous readings of his work have predominantly emphasized the trauma associated with the forced resettlement of the Starina Valley during the construction of the Starina reservoir, and his works can be described as the “lament of the Rusyn nightingale.” The study, however, argues that this image represents only one dimension of his poetry. Drawing on the concepts of collective and cultural memory, trauma theory, the poetics of space, and reflections of nostalgia, it analyzes poems from the collections *Мої жалі* (My Sorrows) and *Мої незабудкы* (My Forget-me-nots). The analysis demonstrates that Kharytun’s poetry functions both as a medium of cultural memory and as an affirmation of life: it preserves the images of a lost homeland while simultaneously celebrating the beauty of simple moments and the vitality of everyday existence. Trauma and the love of daily life thus emerge as two inseparable sides of one creative work, which, in the context of Rusyn literature, serves as an act of cultural resistance and an identity-forming legacy.

Keywords: Iurko Kharytun, Rusyn literature, cultural memory, trauma, forced resettlement

Ключовы слова: Юрко Харитун, русиньска література, културна память, травма, выселеня

Вступ

Минув уже рік, одколи згаснув полемінь жывота Юрка Харитуна, єдного з найвызначнішых русиньских поетів. Быв то чоловік талантований, но скромный, з богатым внутрішнім світом, котрый своїм читателям з легкостів приближив через вершы. Юрко Харитун ся народив в Остружніці, но нажаль, місто, де автор спочівать, не є його родне село. Простор, де колись была Остружніця, є днесь уж лем частів охранный пасма коло водной гати Старина, выбудованой за ціну высеління жытелів семох русиньских сел. Стариньска долина так жые уж лем в споминанях родаків і в шориках Харитунових вершів. Харитунова творчость не бісїдує лем о індивідуалній долї, але є голосом народа без властной державы, про

котрый мать література функцію памятевого архіву і настроя ідентіты: «До берегів / вытесане село [...] Де ся поділо? Заросло бурінём / лем назвы берегів [...] на память зістали» (Харитун 2013, 149). І зато мать ёго поезія окреме значіння про цілу русиньску літературу і културну память.

Авторова творчість є в рамках сучасной русиньской літературы знама і високо оцінёваня, главні зборники поезії *Мої жалі* (2010) і *Мої не-забудкы* (2013). Звычайно ся підчаркує поезія іншпірована выселінём, «жалоспів русиньского соловя». На Харитуна ся звычайно назерать як на поета смутку і страты, яку не мож нагородити. Досправды іде о взыначну часть ёго поетікы, котра собі заслужить вышиткы высшеспомянуты оцінкы і позорность. Травма і страта суть ключовыма мотивами, котры формують образ ёго творчості як літературы жалю. Не треба але забывати на множество стишків, котры суть повны віталіты, позітивіты і любви ку každоденному жывоту: «Жыєш в природі / жыєш з природов / любиш природу / і природа любить тя / як мати дітя [...] Райске жытя» (Харитун 2013, 146) ці «Сонце засвітить / і день ся родить / і знову жытя / дарує нам шанс» (Харитун 2013, 44).

Цілём нашой статі є подати погляд на Харитунову творчість комплексніше, травматічны аспекти ёго поетікы суть в аналізі притомны, но суть перевязаны з тым, же автор був способный і по страті родного края найти змысел жывота, відіти красу і ціну в každоденных моментах всягды навколо себе. Єдночасно Харитун своёв імагінацієв конзервує Остружницю і цілу стариньску долину з минулости – не є то вернутя в часі, але імагінатівна реконструкція страченого світа, котрый уж реалні не екзітує. Тота але не мать незмінну подобу, бо літературный текст ся все дораблять в процесі конкретізації чітателём, котрый на основі властных скушеностей доповнює порожні міста тексту (Iser 2001). Каждє навернутя ку Харитуновым стишкам так може вытворити іншу варіацію образу родного края. Література так дозволює неперестанну актуалізацію і переписованя образу стариньской долины, котра так жыє і є одкрыта далшым інтерпретаціям.

В статі позераєме на поезію «русиньского барда» з помочов теоретічных концептів, як наприклад теорія колективної і културной памяти як сучасть ідентіты (Галбвахс, Ассманн), травма як перерушена контінуїта і неспособность навернутя (Карут, ЛаКапра, Тал), поетіка простору домовины (Башляр) і носталгії (Бойм). На наслідуючіх сторінках на прикладі выбранных вершів і стишків вкажеме, же література жалю і прояв жывотной силы суть дві неодділны сторінкы творчості Юрка Харитуна.

Юрко Харитун і Старина

Водна гать Старина є з розлогов выше 240 гектарів і обємом ца 59 міліонів м³ найвекшов засобарнёв питной воды у Середній Европі. Была выбудована в роках 1981 аж 1988 і находить ся в северовыходній часті Словакії, в окресі Снина. Старина мать безспорно великий змысел, бо є главным здроём воды про значну часть выходной Словакії (засобує приблизительно 300-тісяч жытелїв), мать і функцію протиповоднёвой охраны в поводу рікы Ціроха і Лаборець.

Выбудованя водной гати собі выжадало велику жертву, а то выселїня веще як 3 000 жытелїв зо семох русиньских сел (Дара, Остружніця, Руське, Смулник, Старина, Велика Поляна, Звала). Тоты села днесь уж фізично не екзистують, їх простор був заплавленный водов або залісненный часом. Старина так в собі несе дві значїня – є ключовым стратегічным здроём воды про регіон, на другій страні є і сімболом страты домовины і культурной дїдовизны Русинів в даній области. Про русиньского автора Юрка Харитуну так представлєвала парадоксный сімбол животодарности і нічivosti нараз.

Юрко Харитун ся народив 17. юла 1948 в днесь уж неекзистуючїм русиньскім селі Остружніця. Ёго першыма зборниками были *Гуслі з явора* (1995) і *Мої жалї* (2010), в котрых автор рефлектує скушеность із выселенєм. На *Мої жалї* надвязали далшы зборники стишків як *Мої сны* (2011), *Мої незабудкы* (2013) і *Мої надїї* (2014). Автор був тыж зберателєм фолклору, выдав зборник загадок *Здогадай, школярику* (2016) і фігліїв *Дїагноза: фіглії про діти* (2018а). Юрко Харитун таксамо продовжовав в снагах своєї мамы захопити унікатний фолклор стариньской долины в книжках *Дякую, мамко!* ([2017] 2023) і *Нашы співаночки, як дівчат віночки* (2018б). Автор по выселїню жив в Кежмарку аж до своєї смерти 30. августа 2024.

Колективна і культурна память

Понятя *колективной і культурной памяти* дає вгодны рамикы на порозумїня того, яким способом ся в поезії Юрка Харитуну індивідуална скушеность страты мінить на сполочну дїдовизну памяти русиньского народа. Французький соціолог Моріс Альбвакс, автор концепції

колективної пам'яті, в публікації *La mémoire collective* (Halbwachs 1950) підчаркує, же індивідуална пам'ять нігди не є чисто сукромна, але є все соціалні в'язана. Нігди собі не споминає ізоловані, але все через язык даной групи, категорії, сімболи ці оповідання, котры нам дає сполочность. Пам'ять є все зв'язана і зо соціалнов групов, ці уж є то родина, родаци або шырше.

Тоту тезу мож апліковати і на Харитунову творчость. Все, кедь споминать на родный край перед преградов, не суть то лем ёго емоції, але він репрезентує емоції вшитых далшых выселеных Русинів (нелем з той области, але напр. і Лемків). Вершованы образы резонують з родаками, котры пережили тоту саму скушеность, наприклад в стишку *Стріча родаків* автор пише: «Выбігли люде на свій ґрунт / де хыжы їх стояли / затихли як гуслі без струн / Не в росі стояли без силы / на землю упали слызы сивы...» (Харитун 2013, 133). Навернута родаків на місто, де передтым были дома, є сполочным ґестом, не індивідуалным, і гуслі без струн репрезентують колективну скушеность. І хоць собі на них споминать лем сам автор, тот образ зв'язує вшитых выселенців доведна.

Подобні в стишку *Десь там* «...де стояли хыжы / церьков / цінтерь / крижы...» (Харитун 2013, 93) Харитун споминать на конкретны міста, котры не суть індивідуалныма, але суть зв'язаны зо вшиткыма выселенцями. Много раз то мож відіти і на языковій уровни, часте хоснованя множно-го чісла і колективних містоназівників (*мы, наши, наш* край, *наше* село атд.) указує, же не споминать лем єден чоловік, але сполочность. Ёго вершы ся так ставають простором, де ся особна страта мінить на колективну пам'янь, а Харитун ся так явить як голос цілой сполочности.

На інтелектуалну дідовизну Галбвахса надв'язав Ян Ассманн, котрый в книзі *Cultural Memory and Early Civilization* (Assmann 2011) ёго думкы посувать дале, і розлишує меджі комунікативнов і културнов пам'ятёв. Комунікативна пам'ять є куртодоба, зв'язана з трёма генераціями (приблизно 80 років) і передає ся вербалні меджі членами родини ці родаками. Нажаль, комунікативна пам'ять не є стабільна, але мінить ся в залежности од ситуації, ці од того, хто розповідать. Затоже є зв'язана з особныма розповідями людей, котры то зажили, вмерать пак ведно з каждым з них (мож то ілюстровати і смутным фактом, же в сучасности вмерають послідны люде, котры зажили Другу світову войну, і з той причіны ся навертають зась ідеї фашизму і націоналізму меджі молодыма людми).

Способом як заховати обсяг пам'яті довгодобо до будучности, є културна пам'ять. Тоту репрезентують не люде, але тексти ці практикы,

котры фіксують даны споминки. Кождорочны стрітнутя родаків із Стари́нської долины на тім самім місті і в тот самый день, особны стрічі і споминки суть прикладом на комунікатівну память, котра уж але зачінать переходити до культурной дякуючі тому, же іде о повторяный, регулярный ритуал. Жебы але тота память пережыла і по смерті ей носителей, є потребе перманентні ей зафіксувати, наприклад до памятників, документарных філмів ці літературных текстів.

Харитунова творчость стоїть дагде меджі тыма двома сортами памяти. Поет пише о прямій скушености выселіня і страті родного края (тзн. о комунікатівній памяти), але тым, же іде о русиньскы літературны тексты, доходить ку переміні на культурну память. Стишки суть пак медіум памяти русиньской ідентіты, котра ся утримле і про далшы генерації.

Много із Харитунових стишків несе мотив особного одношіня ку писаню, іде о выядріня радости і любви ку писаню стишків, о потішіня і релаксацію при творіню: «скоро рано / засівам слова до рядків / даю ся до писаня...» (Харитун 2013, 81), «На ціле горло крічу / ПИШУ!» (Харитун 2013, 200). В інших зась автор підкреслює важность писаня, ёго посланя – одовздати одказ далшым генераціям: «Стишки / в загородці грядкы... Насія / слова предків / насія / із покоління на покоління» (Харитун 2013, 103), «Перегортам сторінкы жытя... / До рядків вложу – може / буду поет» (Харитун 2013, 204).

Найліпшым прикладом, де ся споює комунікатівна і культурна память, суть шорикы: «Про діточкы нашы / про діточкы наших дітей / і їх діточкы / на чістім столі / хочу вхабити / пару віршиків / без болів / і без жалів / Потім ся напю / воды з Бескіда / і можу спочіти» (Харитун 2010, 3), де автор в контексті конечности людського жывота усвідомлює сі важность захованя одказу про будучі генерації, і є то про нёго ціль, без наповніня котрого не мож одыйти.

Харитуновы стишки ся ставають нелем особным свідоцтвом о страті домова, але і перманентным медіум культурной памяти, котра законсервує голоса выселеных жытелів про будучі генерації.

Поетіка травмы

На закладі высшеуведженого мож відіти, як Харитун мініть особну скушеность на сполочну дідовизну памяти. Як гварить Алейда і Ян Асманн, памятаме передовшыткым то, што мать велике значіня, і в при-

паді выселіня жытелів семох русиньских сел ся фіксує нелем цінный образ родного села, але і вырваня з нёго і скушеность глубокой страты.

Травма мать одношіня к скушености, котра є так непохопителна, же перцепція автоматічно заперать свої браны перед таким нарушытелём. З прічіны себезахованя была вылучена і замкнута в части сепаратній од усвідомлёваной части мыслі, затоже нічіть рамки, в котрых собі персона будує свою ідентіту (Assmann 2012, 175). Акт писаня і література ся стає так вгодным медіом, котре дає чоловікови можность ходем часточно выповісти і приближыти травматічну скушеность. Травма є скушеность, котра пересягує способность чоловіка спрацовати ей в данім моменті, зато є і тяжко «ухопити ей словами».

Подля Кейті Карут в книзі *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative, and History* (Caruth 1996) на уровни языка і літературных средств мож відіти проявы травмы во фрагментарных неповных образах, в повторяню тых самых мотивів ці слов, але і в «тиху повнім значінь», то зн. в порожніх містах, мовчаню ці перерушіню бісіды. Намісто прямой выповіди ся хоснує метафора ці сімболы, во вершах «Выберь мі із раны / склянчіну» (Харитун 2010, 56) ці «бо тріска острак / під ніхтём коле» (Харитун 2010, 14). Харитун пише о травмі як о чужім предметі, котрый не мож выбрати, о тілесній болести як метафорі душевной травмы. Метафорічну трансформацію особной болести на шырший образ мож відіти і в споїню людської і природной трагедії. Харитун паралелні описує свою особну травматічну скушеность ведно з переживанём природы, кедь пише «Хтось зрізав бучкы / під Бескідом / не плачуть люде / а орлы...» (Харитун 2013, 55). Емоціональні набиты і натуралістічні описаны вершы читателёви живо выкреслюють трагедію, яка ся в тых часох стала: «Скриплять / румеґаяють і пилы / зубами грызуть цілы дні / здалека видно / пні і пні / а над Бескідом / плач орлів» (Харитун 2013, 55). Поет особну страту не одділює од той природной, але наспак, іде о травматічне переживаня цілого мікросвіта ограниченого теріторієв Стариньской долины: «Плаче в корыті ріка / плачуть і пташкы в гніздах / розплаканный вечур до рана / плачливый і я» (Харитун 2013, 57), «Ліс зрізали / загатили ріку / поля буряном заросли / церьковка на цінтери лежыть / звалена / Така наша долина / Сердце болит / і жовч кыпить» (Харитун 2013, 179). То, же травма не є іщі повні спрацована, назначає і теперішній час (*коле, пече, болит* атд.). Повторяня є неодділнов сучастёв Харитуновых вершів. На уровни лексікы мож відіти репетітивный язык, хоснують ся тоты самы слова інтензивного смутку (*жаль, смучіня, боліня*). Таксамо і в рамках малого

простору єдного стишка є притомна кумуляція слов і повторяння образів: «Жаль / роки біжать / не вернуть ся назад... Жаль / сідать на плечі» (Харитун 2013, 70).

Центральним мотивом в зборнику *Мої жалі* (2010) є вода, котра ся проявлює розлічними значіннями. На особній уровни є метафоров слыз і безконечного смутку: «...на дні її / слызы – перлы лежать» (Харитун 2013, 93), «Ці не было вже дость слыз?» (Харитун 2013, 214). Вода ся стає і голосом цілої области, кедь «Плаче в корыті ріка / плачуть і пташкы в гніздах...» (Харитун 2013, 57), проявом колективного плачу цілої сполочности. Природный рітм живота сімболізований течучіма потічками і прамінями є задушений насилным засагом статичной воды преграды: «Пречісты тоны потічків / вже пару років / над преградов / прикрыли жалі німотов» (Харитун 2010, 9). В літературі вода звичайно сімболізує животодадность і очіщення, но у Харитуна є праві наспак, носителём травмы, приносить болість, заплаву і заник: «Твій плач / сімфонія рікы / розпещеной рікы» (Харитун 2013, 23).

Домінік ЛаКапра (*Writing History, Writing Trauma*, 2014) розлишує два розлічны способы, як ся травма проявлює в літературі (LaCapra 2014). Чоловік може зась і знову переживати удалость, быти з нёв замкнутый і зацікленый, безмоцні плакати і все ся ку удалости і болести з нёй вертати і не мати жадну перспективу. Другым способом є поступне спрацованя травмы, коли автор трансформує біль на умелецький образ і снажить ся найти в тім даякий змысел про далшый живот.

У Харитуна є много прикладів на навертаня травмы, наприклад *Чорна ворона* в подобі злых снів: «Сідать на плечі / клює і в ночі / На груди сідать / клює до очій» (Харитун 2010, 100), «Далеко од мене / нашы валалы / звалили їх / згадки на них / претяжки клаты / давять / не дають спати» (Харитун 2013, 56).

На другій страні, в ёго поезії мож найти і усвідомлёваня того, же час ся не дасть вернути і є потребне спробовати ся з тым вирівнати: «Не помолодієме / і ріка ся не верне / до свого жрідла» (Харитун 2010, 67). Подобні, стрітнутя родаків мать лічівый ефект: «Із таких стріч / каждый рік / падать тяжоба з плеч» (Харитун 2013, 133). Харитунова творчость ся так находить меджі повторянём болести і снагов перемінити ёй до подобы колективной памяти.

Подля Калі Тал (*Worlds of Hurt. Reading the Literatures of Trauma*, 1996) суть літературны тексты о травмі шпеціфічным тіпом свідоцтва, іде о документ, котрый передає скушеность індивідуала а з тым і цілої спо-

лочности ку чітателёви і далшым ґенераціям (Tal 1996). Видно то, кедь лірічний голос переходить з «я» на «мы»: «Мы ту жыли / де ногы до землі вросли...» (Харитун 2013, 192), «Із Стаціна везе нас / попід Настас / по-слідній раз» (Харитун 2013, 132), «Мы вірили... наше слово не загине» (Харитун 2013, 153). З той причіны Харитуновы стишкы суть серієв поетічных записків, котрыма ся «конзервує» скушеность высеління і страты.

Харитунова поезія так мать вшиткы споминаны знакы літературной репрезентації травми, язык фрагментів і повторянь, осцілація меджі зновупереживанём і пробами о спрацованя і функцію стихів як свідочтва о колективній скушености высеління.

Поетіка жывота

Історія звичайно пише о великых історічных подіях, котры змінили напрямованя світа і жывота людей. Нажаль, то значить, же тоты події суть барз неґативнымы і хоць ся по них родить новий світ, є то на основі попередньої дештрукції. Хоць є Харитунова творчость глубоко позначена травмов з высеління і выставбы водной гати Старина, того самого походжіня є і поезія, де ся проявлює способность заховати оптимізм, переживати радість і знати жыти дале.

При чітаню мож чути, же красы каждоденного жывота суть про Харитуна жрідлом силы: «Тішу ся із каждого рана [...] Тішу ся із каждого дня [...] І тішу ся на ніч...» (Харитун 2013, 7). Поет знова і знова оспівує дрібны радости, котры бы сьме собі ани не усвідомлєвали, але праві в них находить опору: «...коли пташкы вылетять з гнізда / вішають ноты на конарі / з їх співу / мелодій / розтоплять ся леды на душі» (Харитун 2013, 7), «Наставлюю уха / співанку трав / квіток послухам / Прекрасный день / неділя / сорочка біла» (Харитун 2013, 87). Так Харитун одповідать на вопрос, як по страті домовины жыти дале. Автор любить каждоденны моменты як спів птахів, погладжіня вітрика, лучі сонця ці усмів близких людей. Є любителём жывота, што знать каждоденны дрібности перемінити на прекрасну і зрозумілу поезію, котра є способна передати тот одказ чітателёви: «На таку вернісаж / одперти не можеш позваня» (Харитун 2013, 87).

Хоць Харитун по выселіню уж не жье в Остружніці ани в своїм роднім домі, в ёго вершох ся тот домашній простор і природна околиця все

вертать як сімбол страченого, але в памяти захованого світа: «Скоро не увидишь такую метафору / страченого часу» (Харитун 2013, 87). В ёго стишках мож найти розлічны способы контакту з родным краём, як споминання на минулость, духовне наvertаня до ставу перед выселінём, на котрый але парадокснї впливають час і надале: «лем стріха постаріла / прикрыта бляхов / зарджавіла» (Харитун 2013, 87).

На інтерпретацію тых інтімных просторів і способів їх переживання є хосенна книжка Густава Башляра *The Poetics of Space* (Bachelard 2014), в котрій звязує літературу ведно з феноменологічнов аналізов простору і імагінації. Башлярд в своїй публікації гварить о топоаналізі «систематичне психологічне досліджованя міст нашого інтیمного живота» (Bachelard 2014, 48) і топофілії як любви ку конкретным містам. Башлярд ся концентрує на простор дому, і підкреслює, же много раз є предметом нелем наших ночных снів, але і денного снивання. Кедь сниваме о роднім домі, звичайні є звязаний з позітивными значінями, бісідуюме о «теплі домова», є то безпечный простор, до котрого наше «я» природно патрить. Дякуючі дому є велике множество наших споминок уквартелёваных праві в нїм, бо дім фунгує як архів імагінації і памяти.

Закладна Башлярдова теза є, же простор є главным носителём памяти і ідентіты: «Я жытый із селом / із хыжов наших» (Харитун 2013, 87). В просторах нашого живота ся укладать час, кедь собі спомінаме на себе самых, не вытваряме собі лем хронологічно зоряджены удалости, але вертаме ся і до простору, котрый тоту ідентіту упевнює. Тоты міста в собі умістюють «згущеный час» і дрібны деталы одкрывають цілый світ нашого переживання. Родный дом і ёго околїця «суть нашим кутом світа. Як ся часто гварить, є то наш перший весмір, досправы козмос в каждім змыслі слова» (Bachelard 2014, 45)¹.

Стариньска долина як ёй автор знав, уж в реаліті не екзістує, є то негатівный простор, місто, котре фізічно заникло. Башляр гварить, же імагінація має способность тот простор заховати і знова одкрыти в нашім внутрі. В літературі ся так родне село вертать як імагінованный поетічний простор, котрый є ту і надале, хоць лем через поезію і вытваряны образы.

В контексті Харитуна то значіть, же і кедь Стариньска долина, як ёй знав, уж не екзістує, в ёго вершох жые і надале як імагінованный козмос

¹ Орігінал: «For our house is our corner of the world. As has often been said, it is our first universe, a real cosmos in every sense of the word» (Bachelard 2014, 45). Переклад до русиньского языка – позн. автора.

пам'яті і ідентити, котры може читатель зась одкрити і бывати в нїм: «Прекрасный світ / наш Бескід [...] Там ріс і я / теперь там ходжу / лем у думках» (Харитун 2013, 201). На першый погляд маленькы образы ся у автора міняють на поетичны двері, котры ся можуть одкрити і вести ку «внутрішній безконечности». Малы деталы пак одкрывають безконечный простор імагінації, котрый награджать страчений світ і надале несе голос родного краю. Таким способом ся негатівум страты мінить на позітівум імагінації, бо Харитун мінить страчений простор на внутрішній весмір, котрый буде екзистовати в пам'яті, літературі і колективній ідентиті народа.

Харитунова поезія пак мать не лем функцію пам'ятёвого архіву, але і барз позітівный, глубоко людський розмір. Їго вершы суть свідоцтвом о страті і травмі на єднім боці, але на другім, Харитун тыж вытварять духовный простор, в котрім мож найти надію і черьпати з нёго животну енергію: «Люблю я хліб свіжий / і запах росы / люблю я каждый день / як дарованный Божый час» (Харитун 2013, 172). Так ся творить універзалне послання творчості Харитуна: і по найтяжшій страті є можливе жыти дале і находити красу в каждоденнім животі.

Травма ці носталгія?

Кедь бісїдуєме о творчості Юрка Харитуна, евентуалні мож дійти к вопросу, ці ідеалізованы образы страченого краю не суть лем проявом темы носталгії, котру мож відіти у многих далшых русинських авторів, котры мають тенденцію к споминаню на родный край в минулости і на-вертаню ся до нёго. Одповідь на тот вопрос є – ні і гей. Кедь бы сьме брали носталгію в основнім змыслі як «сентіменталну тугу або меланхолічну афекцію к періоду в минулости» («Nostalgia» 1998, 1266), так то платить істо на авторів як Штефан Смолей, Елена Хомова-Грінёва ці Мілан Ѓай, але не платить то на Харитуна, бо ту є притомный шок і плач в реакції на зніщія фізичного простору. Іде о свідоцтво єдного поета за вшыткых выселенців.

На другім боці, кедь бы сьме хосновали теоретичный концепт Светланы Бойм з книжки *The Future of Nostalgia* (Boym 2001), можеме говорити о носталгічних елементах як о формі, в котрій ся травма проявлює і трансформує. Бойм дефінує носталгію як «нелем тужбу по страченім часі і страченім домові, але і по приятелёх, котры в нїм колись жыли,

і теперь суть розтрачены по цілім світі» (Boym 2001, ix)². «Носталгія (з *nostos* – навернутя домів, а *algia* – тужба) є тужба по домові, котрый уже не екзітує або нігда не екзістовав» (Boym 2001, xiii–xiv)³. Носталгія так не є лем о навернутю к минулости, але і о імагінації і способі, яким культура і індивідуалы знають спрацовати скушеность страты.

При аналізі Харитунової поезії мож споїти доведна два розлічны, но взаємні ся доповнюючі теорії – теорію травми Домініка ЛаКапру і концепт носталгії Светланы Бойм. ЛаКапра (LaCapra 2014) розлишує меджі *acting out* (проявлёваня навонок, тзн. повторяня травматічної удалости, увязнута в сімптомах, замкнута ся в болю) і *working through* (поступне спрацованя травмы, приятя страты і трансформованя болю до умелёцького образу). Светлана Бойм (Boym 2001) зась розлишає два тїпы носталгії: ресторатівну, котра ся концентрує на ностос, на навертаня домів і снажить ся реконштруовати страчений простор або час так, як кебы было може вернути ся до первістного ставу; і рефлексівну, котра приїмать неможность навернутя ся і концентрує ся на самый акт споминаня, на процеси, котры можуть мати лічівый і творивый характер.

Тоты два концепты мож порівнати, бо ресторатівна носталгія є близка *acting out*, бо одкрывать травматічну рану і заціклює ся в ній. Рефлексівна носталгія зась корешпондує з *working through*, зо спрацованём травмы і трансформованём страты до новых форм.

У Харитуна мож відіти оба способы. На єднім боці в зборниках мож найти множество мотивів, котры суть повторянем мотивів жалю і болю, і котры репрезентують *acting out*: «До каждого з нас / ріка непокій внесла / в жылах булькотить / лава жерава / кипить» (Харитун 2013, 124), «Не дає преграда спати [...] Забыти не можеш» (Харитун 2013, 10). Подобні ся проявлює і як образ себезнічуючої вини, кедь гварить: «Покусанный / погрыженный властным сумлінём [...] Ой зрада / зрада / зраду зробила преграда / Не мале гадя / великого гада / ношу на грудях» (Харитун 2013, 208).

З другого боку, выразы приятя реаліты «Не помолодієме / і ріка ся не верне / до свого жрідла...» (Харитун 2010, 67) або сцены стрітнута

² Опірінал: «Nostalgia is not only a longing for a lost time and lost home but also for friends who once inhabited it and who now are dispersed all over the world» (Boym 2001, ix). Переклад до русиньского языка – позн. автора.

³ Опірінал: «Nostalgia (from *nostos*—return home, and *algia*—longing) is a longing for a home that no longer exists or has never existed» (Boym 2001, xiii–xiv). Переклад до русиньского языка – позн. автора.

родаків, котры мають колективно-лічівый характер, в них ся автор при-ближує ку *working through* і рефлексівній носталгії, котра дає можливість жыти дале а і в болю находити нову форму змыслу жывота.

Заключіня

Творчость Юрка Харитуну є літературным свідоцтвом о скушености выселїня і страті родного простору. В ёго вершох ся стрічають два розлічны полы, на першый погляд не односячі ся ку собі. На єдній страні є ту травма, котра ся проявлює в текстї болестёв, шоком і заником родного села і світа, як го Харитун знав. На другій страні ся в поетовых вершох проявлює і способность надале находжати красу в денных деталлох жывота: «І в співанці / і в танці / і в розмові з приятелём / жытя має смак» (Харитун 2013, 155). Теоретічны приступы Галбвахса і Ассманна вказують, же Харитунова поезія фунгує як архів культурной і колективной памяти «Писати буду / Не забуду на стишкы / як про пташкы буду / змайстровати мушу / В літі не змокнуть / не замерзнуть в зимі / Дбати за них / припомянуть незабудкы мені» (Харитун 2013, 180), концепты теоретіків як Карут, Тал ці ЛаКапры указують, яким способом ся травма проявлює в літературній подобі. Ведно з теорієв носталгії Светланы Бойм вказують, же Харитунова поезія в собі мать повторяня травми і ей поступне спрацованя: «Поезія / мій лік / рецепт пише не доктор / а každоденне жытя» (Харитун 2013, 186). Во выслідку так vznikать Харитунів літературный одказ, котрый ся складать зо свідоцтва історічної трагедії, но єдночасно є універзалнов справов о силі пережытя, о способности трансформовати біль на красу і о тім, же домовина може все екзистовати в памяти, імагінації і культурній ідентіті і по ей фізичнім знічіню: «Жытя летить / горить / іскрить ся / і гасне» (Харитун 2013, 131).

Бібліографія

- Харитун, Юрко. 1995. *Гуслі з явора*. Пряшів: Русиньска оброда.
 Харитун, Юрко. 2010. *Мої жалі*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.
 Харитун, Юрко. 2011. *Мої сны*. Пряшів: Сполок русиньских писателів Словеньска.
 Харитун, Юрко. 2013. *Мої незабудкы*. Пряшів: Сполок русиньских писателів Словеньска.

- Харитун, Юрко. 2014. *Мої надії*. Пряшів: Академія русиньської культури в СР.
- Харитун, Юрко. 2016. *Здогадай, школярику*. Пряшів: Академія русиньської культури в СР.
- Харитун, Юрко. (2017) 2023. *Дякую, мамко!* Пряшів: Обчаньске здружіня Колысочка – Koliska.
- Харитун, Юрко. 2018а. *Діагноза: філії про діти*. Пряшів: Академія русиньської культури в СР.
- Харитун, Юрко. 2018б. *Наши співаночки, як дівчат віночки*. Пряшів: Обчаньске здружіня Колысочка – Koliska.
- Assmann, Aleida. 2012. *Introduction to Cultural Studies. Topics, Concepts, Issues*. Пер. David Henry Wilson. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Assmann, Jan. 2011. *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge–New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511996306>.
- Bachelard, Gaston. 2014. *The Poetics of Space*. Пер. Maria Jolas. Вступ Richard Kearney. Посл. Marek Z. Danielewski. New York: Penguin Books.
- Boym, Svetlana. 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- Caruth, Cathy. 1996. *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative, and History*. Baltimore–London: Johns Hopkins University Press. <https://doi.org/10.1353/book.20656>.
- Halbwachs, Maurice. 1950. *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Iser, Wolfgang. 2001. *The Range of Interpretation*. New York: Columbia University Press.
- LaCapra, Dominick. 2014. *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. <https://doi.org/10.56021/9781421414003>.
- «Nostalgia». 1998. В: *The New Oxford Dictionary of English*. Ред. Judy Pearsall, 1266. Oxford: Oxford University Press.
- Tal, Kalí. 1996. *Worlds of Hurt. Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.